

**PARİS'TEN NEWYORK'A MARKSİZMDEN LİBERALİZME SANATTA YENİ
ARAYIŞLAR: SOYUT EKSPRESYONİZM**

*NEW PURSUITS IN ART FROM PARIS TO NEW YORK FROM MARXISM TO
LIBERALISM: ABSTRACT EXPRESSIONISM*

Arş. Gör. Yusuf Emre IŞIK

Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, yusufemreisik@outlook.com,
Erzurum/Türkiye

ÖZ

19. asrın son yıllarında sanayi devrimiyle başlayan toplumsal değişim hareketleri, buna paralel olarak sanatçıların ruhsal dünyalarını etkilemiştir. Bireysel iç dünyaların sanat formları olarak tuvallere yansımaları, sanatçıları yeni kavram arayışlarına sevk etmiştir. Sanatçılar, bireysel dünyanın yaşamsal etkilerini sezinleyerek yeni kavram ve form arayışlarına yönelmiştir. Bu ortamda sosyal, ekonomik ve toplumsal değişimin temel dinamiklerinin bir göstergesi olarak baş göstermiştir. 20.yy ortalarından sonra Amerika'da baş gösteren sanat ortamı yaşamın tam merkezinde hayatın işleyişinin sanat formları olarak kabul görmesi, hayatın kendisinin bir sanat olduğu savını güçlendirmiştir. Sanatçılar bu yolda daha kendinden emin adımlarla cesaretlenmiş, atılan her adım ilgiyle izlenmiştir. Sosyolojiden ideolojiye, ekonomiden psikolojiye sanat adına hayatın her bir sahnesi sanatın konusu haline gelmiştir. Bu dönemde sarsıcı ve kökten değişim yaşayan Amerikan avangardı, sadece kronolojik değil, aynı zamanda estetik ve üslup olarak da emsali görülmemiş farklılık olarak karşımıza çıkmıştır. Bu hareketin ideolojik-pratik yansımaları bu sanat anlayışını anlamamıza yardımcı olur. Birinci Dünya Savaşından önceki dönemin aksine bu sürecin, devrimci bir yöntemden daha çok evrimsel bir süreç olarak gerçekleştiği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın etkileriyle, yaşam koşullarının değişimi, sanatçıların iç dünyasında yarattığı tahribat onları yeni arayışlara sürüklemiştir. Bu yeni gerçeklik ve koşulların sonucu ortaya çıkan sanat, daha önce yapılanlardan farklı olmak durumunda idi.

Anahtar Kelimeler: Soyut Ekspresyonizm, Güncel Sanat, Sanayi Devrimi, Amerikan Avangardı

ABSTRACT

The movements of social change that started with the industrial revolution in the last years of the 19th century influenced the spiritual worlds of artists in parallel. Reflecting on canvas as art forms of individual inner worlds, artists have referred to the search for new concepts. Artists perceived the vital effects of the individual world and turned to new forms and forms. In this environment it has started as a demonstration of the basic dynamics of social, economic and social change. After the middle of the 20th century, the art scene that started in America was accepted as the art forms of life as the center of life, and it reinforced the claim that life itself is an art. Every step taken by the artists was encouraged by this self-confident step in this way and they were watched with interest. Sociology has become the subject of every stage of life in the name of ideology, economist, psychology art. The American avant-garde, whose visual artistic perceptions were shocking and radically changed in this period, came out as a difference not only in chronological order but also in unprecedented aesthetics and style. The ideological-practical reflections of this movement help us to understand this art concept. Unlike the period before the First World War, this process is seen as an evolutionary process rather than a revolutionary process. The destruction created by the effects of the Second World War in the spirit of artists, the reality of living conditions, and the years after the war, dragged them into new quests. The art made with the understanding required by the reality and conditions of this period had to be different from the previous ones.

Keywords: Abstract Expressionism, Contemporary Art, Industrial Revolution, American Avant-garde

1. GİRİŞ

20. yüzyıl, endüstri ve bilim dünyasında meydana gelen değişmelerle nesnel gerçeğin dominant olduğu bir dönemdir. Kapitalist kültürün toplum ve bireyin iç ve dış düzen algısında burjuva toplumuna ait değer

yargılarının yarattığı olumsuzlukların, bilinçaltında meydana getirdiği tahribatları anlama açısından bir işaret oluşturuyor.

Avrupa’da endüstrileşme sürecinde sanayi devrimi kapitalizmin gerçekliği ile toplumların ekonomi ve sosyal yaşam gerçekleri, yepyeni algılar ortaya çıkarmıştır. 18. yy’ın sonlarında ilk olarak İngiltere’de başlayan ve zaman içinde dünyanın değişik kentlerinde makinelerin insan gücünün yerini alması şeklinde görülen bu otomasyon, sanayi devrimi olarak adlandırılmaktadır (Altınöz, 2017:1). Zamanla sanayileşmedeki bu yoğunluk kapitalist yönetim biçimlerinin doğmasına sebep olmuştur.

İnsanlığın gelişiminde iki köklü değişim olmuştur. Birinci aşama insanı mağaradan, avcılıktan; toprağı işlemeye, yerleşik topluma geçiş. İkinci aşamada ise topraktan koparak, endüstrileşmeye geçiştir. Her iki süreç de kökten bir değişiklik olarak baş gösterir. Buharlı ve elektrikli makinenin insan gücünün yerine kullanılmasıyla başlayan ve zamanla, atom fiziği ve uzay denemeleri, insanı geleneksel yaşam bağlarından koparmaya başlıyor. Bu değişim sosyal hayatta köklü değişimleri gerektiriyor. Köyden kente akın akın göçler başlıyor, makinalaşmış yapay bir dünyaya sürüklenen insanı bağlarından kopuk bir dünyada yaşamaya zorluyor (İpşiroğlu, 2009:13).

Ekspresyonizm, Fütürizm ve Sürrealizm gibi kavramların sanata uygulanabilirliğinin amaçlanması genel olarak modern sanat hareketlerinde soyut kavram ve algıları kronolojik bir sıralamada adım olarak kabul edilmektedir. Ekspresyonizm bir yönüyle bireyin iç dünyasına açılan ve dışa dönük tepkimelerinin dışa vurulmasında kullandığı, yazınsal, sözel, resimsel soyutlama, sahne sanatları, tiyatro ve çağdaş müziğe doğru yönelirken, diğer yönüyle modernizm yaratılışındaki eğilimlerin kesiştiği ortak bir nokta oluşturmaktadır (Richard, 2005:22). Bu tanıyla Ekspresyonizm 1960’lı yıllarda toplumsal dönüşümlere koşutluk içinde Fovizmi oluşturan sanatçıların birikiminden yararlanmış ve onunla yoğun bir etkileşim içinde bulunmuş olan bir akımdır (Kahraman, 2005:118). O zamana kadar hiç bir sanat akımı, toplumsal bazda çağının insanının bireysel iç meselelerini kendine konu etmemiştir (Richard, 2005:22). Bugün de günümüz toplum ve bireyin yaşantısında insan bilinç ve bilinçaltını etkileyen olumsuzlukların yarattığı etkiler ile Freud’un geliştirdiği bilinçaltı teoremleri rastlantısal bir olgu değildir (Kahraman, 2005:119).

Amerika’nın keşfinden sonra artan bir ivmeyle Avrupa’dan göç eden her meslekten vasıflı vasıfsız bireyler adı konmamış umutlara koşarak simge haline gelmişti. Buralara göçenler, bir taraftan o toprakların sahiplerini yok ederek ele geçirirken, diğer yandan da kendi soydaşları olan rakipleriyle savaşarak üstünlük kurmaya çalışmışlardı. I. ve II. Dünya Savaşları yeni bir dünya kurmanın hayallerini yaşayan ABD’ye sunulan fırsat olacaktır. Bu savaşların ona kazandırdığı öz güvenle kendisini dünyanın kurtarıcısı, hükümranı olabileceği hissini deklare etti. Sanatta da durum değişmezdi ancak ülkede iki kutuplu görüş rekabet halindeydi: Ulusalçı olan birinci görüş, kendi öz değer ve kaynaklarından beslenen, her şeyiyle Amerikalı bir sanatı savunurken; evrensel gelişmelerle hareket eden ikinci görüş ise, kökeni ne olursa olsun, yeni ve nitelikli olan her sanat türünün desteklenmesinden yana görüş içindeydi. Bu anlayıştakiler, Avrupa’daki modern sanat hareketlerinin yoğunlukla yaşadığı 1910’lardan beri öncü sanat hareketlerinin takipçileriydi (Yılmaz, 2013:220-221).

Yirminci yüzyılın ilk başlarında Amerikan sanat piyasasında yenilikçi sanatın değerlendirilmesi oldukça sınırlı olmasına rağmen Rönesans ve Barok dönemden kalma sanat eserleri piyasaya hakimdi. Yenilikçilik adına ilk önemli sergi diyebileceğimiz 17 Şubat 1913’te New York’ta sergilenen The Armory Show, bunun göstergesiydi. Bu sergiyle modern sanatın Amerikan sanat çevreleri belki de ilk kez geniş izleyiciyle buluşmuştur. Sergi Amerikan sanat tarihinde kırılma noktası olarak görülür. Ayrıca yenilikçi sanatın öncü isimlerden olan fotoğraf sanatçısı Alfred Stieglitz’de (1864-1946). Kuruluş tarihi 1905 yılına dayanmakla birlikte Stieglitz, resmi olarak 1908 yılında, New York’un Beşinci Cadde’sinde, adını kapı numarası olan 291’i kurdu. “291”, özünde fotoğraf sanatını yüceltmek, resim ve heykel sanatı gibi bir sanat dalı olduğu savını güçlendirerek yaygınlaştırmaktı. 291’i önemli hale getiren şey; Avrupa’da boy gösteren modern sanat eserlerini Amerika’ya taşıyıp sergilemiş olmasıdır. Bu sergi aracılığı ile Amerikalılar, Picasso, Matisse, Cezanne gibi ünlü ressamı ve eserlerini ilk kez bu mekân sayesinde görebilmiştir (Erden, 2016:289-290). Ayrıca Picasso ve Braque 1913 yılında New York’ta gerçekleştirilen ve Avrupa avangardının ABD’yle ilk yoğun teması olarak nitelendirilen ünlü “Armory Sergisi”nde de yapıtlarını sergilemişlerdir (Antmen, 2016:49).

Geniş eleştirilere rağmen, Francis Picabia’nın Pınar’da Dans ve Sevil’de Ayin Alayı adlı iki tablosunun yanı sıra Marcel Duchamp’ın Merdivenden İnen Çıplak adlı tablosu, izleyenlerde coşku dolu tezahüratlar yaratmıştır (Batur, 2002:310).

Resim 1. "The Armory Show" dan görünüm, New York, 1913

Soyut dışavurumculuk, 1940'larda ve 1950'lerde Jackson Pollock, Mark Rothko ve Willem de Kooning gibi Amerikan ressamı tarafından geliştirilen, soyut sanatın yeni biçimlerine uygulanan terimdir.

Soyut Dışavurumculuk ilk yıllarında Sürrealist sanatçıların izlerini taşır. Fakat hepsinin beslendiği ortak nokta Sürrealist sanatın temel prensiplerinden doğan çağrışım ve özdevinim (otomatizm) den hareket etmeleridir. Çağrışımlarla bilinçaltında özgür dalgalar ve esintiler yapıtın imgelem düzeyinde doğmasına, bir ön düşünce ya da tasarım olarak, çağrışımların getirdiği anlık düşüncelerle biçim bulmuştur. 1940'lı yılların sonuna doğru Amerikalı sanatçılarda özgüven artmış, Avrupa kökenli Gerçeküstücü sanatın etkilerinden kurtulmaya çalışmışlardır. Bu sıyrılmaya onları Soyut-Dışavurumculuk adına yeni bir nitelik kazanmaya başlarken özellikle de büyük panolar ve tuvalle boyut ve sınırları aşmaya çalışılmıştır. Savaşın getirdiği belirsizlik ve kaygı, bunalım ve gerilimler resme yansıtılmış, korunması gereken insani ve duygusal değerler vurgulanmıştır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997:1688).

Resim 2. Joan Miro, "Bir Yiğın Dışkı Önünde Adam ve Kadın", 1935

Dışavurumculuğu soyut biçimlendirmeye ifade başarısını sağlamadaki etmenlerden başlıcası, 1939'dan sonra New York'taki bazı Stalin karşıtı solcu grupların Marksizmden kopma ve sonrasında depolitizasyon sürecine girmeleri ve savaş boyunca ivme kazanan milliyetçi duyguları beslemesiydi (Guilbaut, 2016:10).

İkinci Dünya Savaşı öncesindeki çeşitli modern sanat akımlarının mirasçısı olan Amerikan Soyut Dışavurumculuğu, savaş sonrasında egemen üslubunu güçlendirerek sürdürür hale gelmiştir. Kandinsky'nin soyut dışavurumunu, Matisse'in saf renk anlayışını, Miro'nun organik form ve Van Gogh' un dışavurumcu çizgisine yaşamsallık kazandıran Amerikan Soyut Dışavurumu kendine özgü karakteriyle de farklı özellikler göstermektedir. Hofmann'ın 'resimsel espasın bir renk ve biçim bütünlüğüne kavuşması' gerektiği yönündeki ifadeleri, Amerikan resminin kendine özgü olan ortak özelliği resimsel 'bütünselliğin' yakalanması yolunda tamamen farklı bir kompozisyon anlayışına yol açmıştır (Antmen, 2016:147).

Resim 3. Wassily Kandinsky, “Kompozisyon IV”, 1911

“1945-1965 yılları arasında sanat dünyasında iki yeni olgunun kendini kabul ettirdiği görülür. Bunlardan biri, Amerikan resim okulunun ortaya çıkması, diğeryse New York’un sanatsal yaratının uluslararası merkezi olarak sivrilmesidir. Savaş sonrasında yetişen ikinci kuşak düzeyinde, öncü sanattaki bütün gelişmeler, eşzamanlı etkinlik sonucu belirlendi. Londra’da, Almanya’da ya da İtalya’da ortaya çıkmış olan bütün önemli hareketler doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Paris-New York eksenindeki akımlara bağlanır” (Batur, 2002:346).

Soyut ekspresyonist hareketin merkezi New York'taydı ve aynı zamanda New York Okulu olarak da bilinen bu yaklaşımlar bütünü başlıca sanatçıları arasında, Jackson Pollock (1912-56), Willem de Kooning (1904-97), Clyfford Still (1904-80), Barnett Newman (1905-70), Mark Rothko (1903-70), Robert Motherwell (1915-91), Franz Kline (1910-62), Adolph Gottlieb (1903-74) gibi isimler yer alır (Antmen, 2016:147). 1940'larda ortaya çıkmış gibi görünen New York Okulu, Paris okulunun yankılarına sahiptir ve ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra New York'un Paris'ten dünya çapında bir dünya merkezi haline geldiği düşüncesini yansıttığı görülebilir.

2. SANATIN MERKEZİNİN PARİS'TEN NEW YORK'A TAŞINMASI

İkinci Dünya Savaşının patlak verdiği yıllarda sanat dünyasında görülen en dikkat çekici olay, sanatın merkezinin eksen değiştirmesiydi. Artık sanatın tek merkezi olarak kabul edilen Paris önemini yitirmeye başlamıştır. Savaştan sonra yeni bir Amerikan avangardının doğuşu ve gelişiminde 1940'larda New York kalıcı bir ev sahipliğine hazır olacaktır.

Bu eksen kaymasının temelindeki nedenlerden başlıcası 1930'lu yıllarda özellikle Almanya ve İtalya gibi ülkelerde egemen olan baskıcı rejimler sanatsal yaratıcılığı kökünden kazımaya yönelik hareketlere giriştiler. Bu tutumlarıyla Avrupalı sanatçıların ABD'ye göç etmesinde etkin rol oynamıştır. Bir başka neden ise; 1920'li ve 1930'lu yıllarda görülen toplumsal bunalımların sonucunda Amerikan ekonomisinin canlanmaya başlamasıyla toplumsal refah düzeyinde yaşanan gelişmelerdir (Antmen, 2016:143-145). Ekonomik refah, sanatta talep yarattı ve ekonomik canlanma sanatta da izleniyordu. Sanata yönelen bu iştah açıcı talep, olumlu ya da olumsuz yönlerine rağmen, tahmin edilemeyecek bir seviyeye ulaşacaktı.

Modern sanat halka açık ve popüler bir olay haline geldiğinde, çoğaltma teknoloji ve yöntemlerinin geliştirilmesiyle geniş kitlelere ulaşımı ve elde edilmesi kolaylaşmış oldu. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse; çağdaş sanat eserleri daha önce hiç ulaşılmayan kitlelerce satın alınabilir düzeye geldi. Sanat müzeleri daha önceleri akla hayale gelmeyen ziyaretçi akınına uğramaya başladı. Koleksiyonerler ve çağdaş sanatın alıcıları her geçen gün sayısal olarak çoğaldı. Sanatın imaj potansiyelini artırıcı tutumlarıyla devletin

yanı sıra kiliseler, bankalar ve işletmeler de bu promosyon kervanına katıldı. Kurumlar ve topluluklar sanatçılarla iletişim kurarak sanatçıyı teşvik ve ödüllendirmeye başladılar.

19.yy'sonlarından itibaren sanatın tecimsel bir araç niteliği kazanması ile, kolektörlerin yüklü mali kaynaklarını sanat yapıtlarına yatırmaları sayesinde Avrupa'daki sanat şaheserleri Amerika'ya, New York'a taşınıyordu. Avrupa sanatçısının Amerikalı sanatçılar üzerindeki etkisi ilk başlarda kuvvetliydi ve bu etkileme yirminci yüzyılın başlarına kadar devam etti.

3. AMERİKAN MÜZECİLİĞİ VE MÜZELERE HALKIN İLGİSİ

“Batı kültürünün sonunun yaklaştığına ilişkin bu duygu geniş bir kitleyi müzelere gitmeye ve çağdaş sanat satın almaya zorladı. Gerçekten de müze ziyaretleri, aşağıdaki rakamların da gösterdiği gibi şaşılacak ölçüde hızla arttı: 1943 yılında Metropolitan Müzesi'nin ziyaretçileri 1942'ye göre yüzde on beş oranında artarak 1.384.207'ye ulaştı. Modern Sanat Müzesi'nin üye sayısı 1940 Nisanı'nda 3000'den 6846'ya çıktı. 1940 Temmuz'unda 7309'a ulaştı. Dahası, ülkenin savaşa girmesinden beri Birleşik Devletler'de ulusal bilincin artması müzeleri ulusun toplumsal ve siyasal yaşamına dahil olmak konusunda belirleyici adımlar atmaya götürdü, bunun sonucunda da gitgide artan sayıda insanın bilinçlenmesinde başarılı oldular” (Guilbaut, 2016:114).

“Clement Greenberg'e göre Amerikan sanatının gelişimindeki baş aktörlerden biri olan Peggy Guggenheim'in (1898-1979) genç Amerikalı ressamların sergilerine yer veren Art of This Century galerisinin 1943'te açılmasının ardından New York sanat sahnesinde birçok yeni galeri ortaya çıkmış (örneğin önde gelenler arasında Betty Parsons 1946'da; Sidney Janis 1948'de) 1950'li yıllara gelindiğinde New York'taki galeri sayısı 50'yi bulmuştur. New York Okulu olarak bilinen grubun önde gelen buluşma noktası ise, 1949'da Eighth Street Club'dır” (Antmen, 2016:145).

1948 yılında Pollock ve De Kooning'in New York'ta açtıkları kişisel sergiler sanat çevresini etkilemiş, soyut dışavurumcu akımın tarihi olarak kitaplardaki yerini almıştır (Yılmaz, 2013:227). Bu çıkış Pollock'u soyut formalist Amerikan modern sanatının en üst noktasına taşımıştır. Elbette ki Pollock'un yanı sıra Newman, Rothko, Still gibi bu anlayışta başka sanatçılar da vardı. Bu anlayışlarıyla sanata öyle bir boyut kazandırmışlardı ki bu özellikler 1950'li yılların soyut dışavurumculuğunda damga niteliği taşır (Gintz, 2010:86).

Resim 4. Jackson Pollock, “Numara 1”, 1948

1950'li yılların başında Amerikan Soyut Dışavurumcu anlayışında "Aksiyon Resmi" ve "Boyasal Alan Resmi" gibi iki farklı grup gelişmeye başlamıştı. Jackson Pollock "Aksiyon Resmi"nin temsilcisi sayılırken, Mark Rothko ise "Boyasal Alan Resmi"nin başlıca temsilci aktörleri olarak tarihteki yerlerini almışlardır (Antmen, 2016:150).

Resim 5. Mark Rothko, “No. 3 (Magenta, Siyah, Yeşil ve Turuncu)”, 1949

4. SONUÇ

Kendine güvenen ve kendinden emin bir şekilde Amerikan resmi, 1970 li yıllara kadar sürecek olan dünya sanatında öncü rol oynamaya başlamıştır. Bu arada, sanatla ilgilenen insanlar yeni dünyada yaşanan her şeyi kaydettiler. Özellikle New York'ta, sadece Avrupalı sanatçılar değil, aynı zamanda Avrupalı koleksiyoncular, bayiler ve müzeler de Amerika'daki gelişmelere doğru kendilerini yönlendirmeye başladılar. Sanatçılar Amerika'nın değişim yolunda kendi imgesine uyum sağlamak için kendisine özgü yeni bir yol çizmesi bu anlamda hiç te şaşırtıcı değildi. Batının bunalımları gittikçe derinleşen ve kendini tekrarlayan bunalımlardı. İzm'ler batı kültürünün yeniden doğuşunu ve canlanışını, arınışını simgeleştirirken, New York dünyada Paris'in yerini alabilecek kadar kozmopolitleşmiş gözde bir mekândı. Amerikan sanatçı ve entellektüel çevreleri bu gerçekliğe tanık olunca, kendi ulusal kültürleriyle olan ilişkilerini ve Amerikan kültürünün evrensel kültürle olan diyaloglarını yeniden değerlendirmek durumunda idiler. Çağdaş harekete katılmak için hayatı sanatın merkezine alma düşüncesi bu eşsiz fırsatı değerlendirmek amacıyla tutum davranışlarını bu anlayışa uygun söylemleriyle ve üretimleri kaçınılmaz oldu.

KAYNAKÇA

- Altınöz, M. Ö. (2017). Sanayileşme ve Modernizm, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Antmen, A. (2016). 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Batur, E. (2002). Modernizmin Serüveni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. (1997). Yem Yayınları c:3, İstanbul.
- Erden, E.O. (2016). Modern Sanatın Kısa Tarihi, Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Gintz, C. (2010). Başka Yerde & Başka Biçimde, Dost Kitabevi, Ankara.
- Gombrich, E. H. (2015). Sanatın Öyküsü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Guilbaut, S. (2016). New York Modern Sanat Düşüncesini Nasıl Çaldı, (Çev.Elif Gökteke), Sel Yayınları, İstanbul.
- İpşiroğlu, N. (2009). Sanatta Devrim, Hayalbaz Kitabevi, İstanbul.
- Kahraman, H. B. (2005). Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Richard, L. (2005). Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi, (Çev.Beral Madra, Sinem Gürsoy, İlhan Usmanbaş), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tunalı, İ. (1996). Felsefenin Işığında Modern Resim, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2013). Modernden Postmoderne Sanat, Ütopya Yayınevi, Ankara.